

AUTOREFERAT ROZPRAWY DOKTORSKIEJ**„Representation of the Acculturation Strategies of Japanese Immigrants and Their Immediate Descendants in Japanese-American Prose from the Second Half of the 20th Century”**

Nieustannie zmieniająca się optyka badań interdyscyplinarnych i płynny charakter zmian etnokułturowych zachodzących na płaszczyźnie społecznej coraz bardziej zróżnicowanego etnicznie świata wymaga dostosowania również narzędzi badawczych oraz łączenia metodologii w celu uzyskania wielowymiarowej perspektywy badanego problemu. Badania kulturowe wykorzystywane w dyscyplinie literaturoznawstwa umożliwiają analizę tekstów literackich w szerszym kontekście społeczno-kulturowym, budując pomost scalający nie tylko walory estetyczne utworów literackich, ale również kontekst historyczny, w jakim powstały. Niewątpliwie jest to czynnik wartościujący dodatnio, gdyż tkanka literacka wielu utworów etnicznych nasycona jest odniesieniami do wielokulturowych aspektów interakcji międzyludzkich ukształtowanych w wyniku wzajemnego współlistnienia na pograniczu dwóch kultur, co przez liczne grono badaczy doceniane jest również w wymiarze etnograficznym. W przypadku literatury japońsko-amerykańskiej właśnie ten element umożliwił mi podjęcie tematu akulturacji w celu zbadania wpływu kultury dominującej na imigrantów pochodzenia japońskiego i ich bezpośrednich potomków w Stanach Zjednoczonych oraz przedstawienia i analizy strategii akulturacyjnych adoptowanych przez tę grupę etniczną, a zilustrowanych w badanych przeze mnie utworach literackich. Celem dysertacji jest interdyscyplinarne połączenie perspektywy kulturowej oraz literackiej, z wykorzystaniem kontekstu socjohistorycznego. Ponadto, analiza literatury etnicznej—w tym wypadku azjatycko-amerykańskiej—stanowi istotny wkład naukowy przy próbie włączenia tejże literatury do dyskursu krytyki literackiej zdominowanej przez literaturę mainstreamu.

W rozprawie doktorskiej, zatytułowanej „Reprezentacja strategii akulturacyjnych japońskich imigrantów i ich bezpośrednich potomków w japońsko-amerykańskiej prozie z drugiej połowy XX wieku”, analizuję proces akulturacji japońskich imigrantów oraz Amerykanów japońskiego pochodzenia za pomocą narzędzia, jakim jest koncepcja

międzykulturowego psychologa Johna Berry'ego, twórcy teorii akulturacji. Rozpoczynając od zdefiniowania terminu 'akulturacja', jest to proces zmian kulturowych zachodzący w następstwie długotrwałej i bezpośredniej konfrontacji odmiennych systemów kulturowych, prowadzący do stopniowych zmian w jednym lub wszystkich wchodzących w interakcję systemach. Berry, twórca najbardziej popularnego obecnie modelu akulturacji, definiuje ten proces z jeszcze większą precyzją, podkreślając fakt, że akulturacja odnosi się do zmian w jednostce, na którą bezpośrednio oddziałuje wpływ zewnętrznej kultury oraz do zmiany w kulturze, której jednostka jest uczestnikiem. Zmiana ta obejmuje cztery strategie na poziomie jednostek: asymilację, integrację, separację oraz marginalizację. Asymilacja oznacza zaadoptowanie kultury kraju przyjmującego przy jednoczesnym odrzuceniu kultury kraju pochodzenia. Integracja odnosi się do przyjęcia kultury kraju przyjmującego przy jednoczesnym podtrzymywaniu kultury kraju pochodzenia. Separacja definiowana jest przez Berry'ego jako strategia jednostkowa, w której osoba odcina się od wpływów obcej kultury i zamyka się w obrębie własnej grupy etnokulturowej, natomiast marginalizacja charakteryzuje się odrzuceniem obu kultur, co skutkuje wykluczeniem z udziału w życiu społecznym jednostek.

Teoria postkolonialna została wybrana jako narzędzie wspomagające dla uwypuklenia aspektów liminalności i tożsamości hybrydowej, charakterystycznych dla etnicznej diaspory. Badania postkolonialne, również jako subdyscyplina badań kulturowych, umożliwiają uwidocznienie wciąż dostrzegalnych relacji między centrum a peryferiami, a więc między amerykańską literaturą mainstreamu a literaturami etnicznymi. Nie bez znaczenia jest tu także fakt, że kulturowe uniwersum skonstruowane przez kulturę dominującą przedstawia jednostronny punkt widzenia również przy tworzeniu narracji historycznej. Postkolonializm jest więc przejawem niezgody na bierność wobec dyskursywnych mechanizmów wykluczenia i marginalizacji. Kulturowa supremacja w dyskursie postkolonialnym zostaje również zaakcentowana poprzez ujawnienie tzw. „Obcego” i jego „Inności”, co w relacji do japońskich imigrantów i ich bezpośrednich potomków przekłada się na ich odmiennosc nie tylko ze względu na inną tradycję kulturową, ale także fenotyp, który ujawnia ich azjatycką proveniencję.

W kategoriach klasyfikacji gatunkowej, analizowane w rozprawie utwory literackie obejmują obszar literatury fikcjonalnej i niefikcjonalnej (w szczególności literaturę dokumentu osobistego) oraz kilka gatunków prozatorskich: autobiografię, memuar, powieść oraz esej autobiograficzny. Analizie zostały poddane następujące utwory: memuar *Farewell to Manzanar: A True Story of Japanese American Experience During and After the World*

War II Internment autorstwa Jeanne Wakatsuki Houston i Jamesa D. Houstona (1973), eseje autobiograficzne „Beyond Manzanar” i „The Geisha, The Good Wife, and Me” w *Beyond Manzanar: Views of Asian-American Womanhood* Jeanne Wakatsuki Houston (1985), powieść *Picture Bride* Yoshiko Uchidy (1987), autobiografia *Desert Exile. The Uprooting of a Japanese-American Family* Yoshiko Uchidy (1982), autobiografia *Nisei Daughter* Moniki Sone (1953), powieść *No-No Boy* Johna Okady (1957), autobiografia *American in Disguise* Daniela Okimoto (1971) oraz autobiografia *Out of the Frying Pan: Reflections of a Japanese American* Billa Hosokawy (1998). W odniesieniu do kryteriów selekcji dziewięciu pozycji literackich wybranych do analizy (autorstwa pięciu autorek i trzech autorów), utwory te zostały wybrane ze względu na wysokie nasycenie tematyką akulturacji oraz pochodzenie autorów (jest to pokolenie Nisei—w japońskiej nomenklaturze drugie pokolenie japońskich imigrantów, czyli Amerykanie japońskiego pochodzenia). Biorąc pod uwagę fakt, że proces akulturacji pierwszego i drugiego pokolenia przebiegał zarówno w pierwszej, jak i drugiej połowie XX wieku (pierwsze pokolenie, Issei, wyemigrowało do Stanów Zjednoczonych w latach 1890-1908, natomiast drugie pokolenie, Nisei, urodziło się już w Stanach Zjednoczonych w latach 1908-1941), analizowane materiały zostały napisane i opublikowane w drugiej połowie XX wieku.

Rozprawa została podzielona na dwie części, teoretyczną i analityczną. Część teoretyczna zawiera konceptualizację problemu. W rozdziale pierwszym zostały zarysowane badania kulturowe jako wybrane główne narzędzie metodologiczne. Konceptualna genealogia tego zagadnienia pozwala na nakreślenie współczesnego paradygmatu kulturowego i jego znaczenia w krytyce literackiej i badaniach literaturoznawczych.

Rozdział drugi skupia się na wyjaśnieniu terminologii istotnej dla charakterystyki problemu, tj. pojęciach dotyczących etniczności, włączając się w dyskurs na temat różnic rasowych i etnicznych przez pryzmat współczesnych krytycznych konceptualizacji, szczególnie teorii Wernera Sollorsa dotyczącej pokrewieństwa (*kinship*) i kodów kulturowych (*cultural codes*) odnoszących się do powinowactwa (dosłownie: zgody) i pokrewieństwa / pochodzenia (*consent and descent*), gdzie pierwszy termin odnosi się do więzi prawnej, a drugi do więzi biologicznej. Według Sollorsa, adoptując te terminy do dyskursu na temat etniczności, można założyć, że stanowią one istotną determinantę w procesie kształtowania etnicznej tożsamości. Pochodzenie (*descent*) podkreśla aspekt biologiczny tożsamości etnicznej, a więc czynniki związane z cechami dziedzicznymi (w tej konceptualizacji: z narodowością), natomiast powinowactwo, w tym przypadku dosłownie: zgoda (*consent*),

wskazuje na czynniki zdeterminowane społecznie oraz prawnie i odnosi się do indywidualnych wyborów jednostki.

Rozdział trzeci wprowadza problematykę hybrydowej tożsamości i liminalności z zakresu badań postkolonialnych. Liminalność akcentuje zawieszenie pomiędzy dwoma kulturami—w przestrzeni, która wyklucza jednoznaczną i pełną przynależność do którejkolwiek z kultur, natomiast tożsamość hybrydowa podkreśla dwoistość natury, w tym przypadku japońskiej i amerykańskiej przynależności kulturowej bezpośrednich potomków japońskich imigrantów. Koncepcje te dopełniają teorię akulturacji, gdyż podkreślają heterogeniczny aspekt grup etnicznych kontrastując go jednocześnie z homogeniczną naturą białego społeczeństwa. Ponadto koncepcja hybrydyczności Bhabhy podkreśla ambiwalencję odnośnie tożsamości dwojakiej natury, charakterystyczną dla społeczności diasporycznych. Hybrydowa tożsamość kulturowa Amerykanów japońskiego pochodzenia nieustannie negocjuje ich poczucie przynależności do dwóch kultur, oscylując pomiędzy znajomą kulturą amerykańską i odległymi tradycjami japońskich przodków. Aspekt kulturowych preferencji znajduje odzwierciedlenie w strategiach akulturacyjnych adoptowanych przez zarówno japońskich imigrantów, jak i ich potomków.

Na wyróżnienie zasługuje tu fakt, że dyskryminacja japońskiej diaspory przez amerykańskie społeczeństwo, ze szczególną eskalacją w czasie II wojny światowej, stanowiła dodatkowy element utrudniający bądź uniemożliwiający obu pokoleniom przyjęcie strategii asymilacji lub integracji. Dyskryminacja na tle rasowym wobec japońskich imigrantów przejawiała się w braku możliwości naturalizacji, a więc uzyskania amerykańskiego obywatelstwa, segregacji rasowej na obszarach miejskich zamieszkałych przez białych, braku możliwości zakupu i posiadania ziemi na własność oraz zakazie małżeństw mieszanych rasowo. Atak Japończyków na Pearl Harbor 7 grudnia 1941 roku spowodował gwałtowne pogorszenie sytuacji politycznej, gdyż już parę miesięcy później ponad 110 tysięcy Japończyków oraz Amerykanów japońskiego pochodzenia, na mocy dekretu prezydenckiego, zostało internowanych do kilkunastu obozów, głównie na obszarze Kalifornii, w celach prewencyjnych.

Rozdział czwarty przedstawia rozwój badań nad akulturacją w przestrzeni badań interdyscyplinarnych. Psychologia międzykulturowa, scalająca dyscypliny takie jak psychologia, antropologia, etnografia i socjologia, tworzy konceptualny fundament dla psychologii akulturacyjnej. W rozdziale omówiona została terminologia i konceptualizacje związane z problematyką akulturacji, takie jak enkulturacja, socjalizacja, multikulturalizm

czy globalizacja oraz błędne zamiennie stosowanie terminów „akulturacja” i „asymilacja”, spotykane również w literaturze krytycznej.

Rozdział piąty zawiera szczegółową charakterystykę czterech składowych (tzw. strategii) teorii akulturacji w odniesieniu do imigrantów względem kultury kraju, do którego wyemigrowali i ich potomstwa: asymilacji, integracji, separacji i marginalizacji oraz wyodrębnia główne czynniki akulturacyjne (*acculturative factors*), wśród których znajdują się m.in. wiek, płeć, dystans kulturowy, edukacja i status społeczny. W rozdziale tym został również omówiony stres akulturacyjny oraz dyskryminacja jako główne czynniki determinujące przyjęcie lub odrzucenie konkretnych strategii.

W części analitycznej rozprawy w rozdziale pierwszym został przedstawiony zarys sylwetek biograficznych autorów oraz tematyka i ogólna zawartość wybranych do analizy utworów literackich (również w odniesieniu do gatunków, które reprezentują). Kolejne rozdziały skupiają się na analizie powyższych utworów w odniesieniu do opisanych w piątym rozdziale części teoretycznej czynników akulturacyjnych. Rozdział drugi zawiera analizę reprezentowanych strategii akulturacyjnych w odniesieniu do wieku oraz życia rodzinnego. Omawia również różnice pokoleniowe, w tym hybrydową tożsamość drugiego pokolenia. Rozdział trzeci skupia się na dychotomii pomiędzy dwoma pokoleniami na płaszczyznach komunikacji językowej, edukacji i zatrudnienia (nie tylko w kontekście zwyczajów kulturowych, lecz również na tle historycznym i społecznym, z wyszczególnieniem polityki Stanów Zjednoczonych po ataku na Pearl Harbor, jako istotnym czynnikiem, który wywarł wpływ na proces akulturacji). Rozdział czwarty zawiera analizę strategii akulturacyjnych pod względem dystansu kulturowego, z perspektywy zwyczajów kulturowych: celebracji świąt, tańca, wręczania upominków w charakterze usług obowiązkowych i wzajemnych, etykiety, upodobań kulinarnych, preferencji dotyczących ubioru, religii i małżeństwa. W rozdziale piątym przeanalizowano dystans kulturowy pod względem wyznawanych wartości społeczno-kulturowych w odniesieniu do zorientowanego kolektywistycznie społeczeństwa japońskiego i indywidualistycznie—amerykańskiego, natomiast rozdział szósty przedstawia reprezentacje strategii akulturacyjnych w odniesieniu do płci i statusu kobiety oraz mężczyzny Stanach Zjednoczonych i Japonii.

Wnioski odnośnie zbadanych aspektów problemu, dotyczące preferencji poszczególnych strategii akulturacyjnych adoptowanych przez japońskich imigrantów oraz ich bezpośrednich potomków w oparciu o teorię Berry’ego i wybrane czynniki akulturacyjne, przyjmują odmienną formę w odniesieniu do poszczególnych pokoleń. W przeanalizowanych utworach literackich, strategią najczęściej adoptowaną przez pierwsze pokolenie japońskich

imigrantów, Issei, jest strategia separacji. Płaszczyzna socjokulturowa, w obrębie której funkcjonowali jeszcze w Japonii, nie jest podatna na wpływy nowej kultury, więc zachowują oni dotychczasowe nawyki odnośnie obchodzenia tradycyjnych japońskich świąt i obyczajów, etykiety, tańca czy też wręczania prezentów. Pewien wyjątek stanowi skłonność pokolenia Issei do strategii integracji w przypadku obchodzenia amerykańskich świąt, przede wszystkim ze względu na swoje dzieci, dla których kultura kraju pochodzenia jest kulturą nadrzędną. W odniesieniu do komunikacji językowej i edukacji, większość Japończyków jest podatna na zmiany i przyjmuje strategię integracji uznając, że dobra znajomość języka angielskiego wydaje się być podstawowym gwarantem niezależnej egzystencji w społeczeństwie amerykańskim. Ze względu na fakt, że japońscy imigranci byli zatrudniani jedynie jako tania siła robocza (za wyjątkiem filii japońskich firm), odcięci byli od możliwości bezpośredniej asymilacji w tym zakresie. Jeżeli chodzi o czynniki akulturacyjne takie jak preferencje kulinarne, sposób ubierania, małżeństwo czy religię, wybór strategii akulturacyjnej uzależniony jest od zmiennych zapatrywań i warunków życia poszczególnych imigrantów. Niektórzy Japończycy od razu po przybyciu do Stanów Zjednoczonych odczuwali potrzebę zmiany ubioru, ażeby—na zasadzie mimikry—bezproblemowo funkcjonować w przestrzeni publicznej (w przestrzeni prywatnej Japonki preferowały kimona). Japońscy imigranci zaznajomieni wcześniej z zachodnią kulturą, są bardziej otwarci na ślub ich dzieci z osobami rasy kaukaskiej (kiedy małżeństwa mieszane są dopuszczalne) oraz dość chętnie przechodzą na religię chrześcijańską (jako czynnik warunkujący ich większą asymilację z amerykańskim społeczeństwem). W nawiązaniu do pożywienia, największym bodźcem do uwzględnienia w swojej diecie również kuchni amerykańskiej i zaadoptowania strategii integracji jest drugie pokolenie Nisei, dla którego rzeczywistość, również kulinarna, stanowi nieodłączny element jego kulturowej egzystencji. Z perspektywy wewnątrz kulturowej, a więc w odniesieniu do wartości kulturowych, takich jak lojalność i arbitralne posłuszeństwo osobom wyższym rangą i zwierzchnim władzom, wynikającym z orientacji kolektywistycznej, pierwsze pokolenie Issei reprezentuje wyraźnie strategię separacji i nie jest podatne na wpływy amerykańskiej kultury. Pod względem ról społecznych asygnowanych ze względu na płeć, pokolenie Issei funkcjonuje w ramach tradycyjnego podziału ról i obowiązków, z naciskiem na autorytarną rolę mężczyzny w odniesieniu do zarobkowego utrzymywania rodziny i podejmowaniu decyzji jako głowa rodziny. Kobietom przypisana jest rola matki wychowującej potomstwo i prowadzenie domu, niekiedy też drobne prace zarobkowe.

Pokolenie Nisei wybiera zupełnie odmienną trajektorię akulturacji, jako że jest pokoleniem zakorzenionym w kulturze amerykańskiej od momentu urodzenia. Język

angielski stanowi ich prymarny język komunikacji. Czując nieustanną potrzebę asymilacji i jak najmniejszego uwidaczniania różnic kulturowych w stosunku do ich amerykańskich rówieśników, odcinają się od języka japońskiego w przestrzeni publicznej. Pomimo konieczności porozumiewania się w języku japońskim ze swoimi rodzicami we wczesnym dzieciństwie, niechętnie lub w ogóle nie uczęszczają na zajęcia pozalekcyjne do japońskiej szkoły, co w późniejszym okresie skutkuje poważną barierą komunikacyjną, która pozwala na porozumiewanie się z rodzicami jedynie w podstawowych kwestiach życia codziennego. Jeżeli chodzi o edukację, Amerykanie japońskiego pochodzenia określani są terminem *overachievers*, który oznacza osoby o ponadprzeciętnych wynikach edukacyjnych, co związane jest również z ich niesłabnącą chęcią bycia zaakceptowanym w środowisku białych. Niestety, zdobyte kwalifikacje nie przekładają się na korzystniejsze warunki zatrudnienia i nie są oni w stanie zdobyć pracy na równoległych stanowiskach, więc w tym sensie pozbawieni są możliwości asymilacji w środowisku pracy, przyjmując jedynie posady, które wiążą się z ciężką pracą fizyczną.

Zamerykanizowane kulturowo pokolenie Nisei nie doświadcza dysonansu obchodząc amerykańskie święta, przestrzegając zachodnich obyczajów związanych z etykietą, preferencjami kulinarnymi czy ubiorem, bo czują się Amerykanami. W stan konsternacji wprawia ich japoński styl życia, który rodzice próbują im narzucić. Kultura ich przodków, która znajduje swe odbicie jedynie w praktykach pokolenia Issei, jest dla nich reliktem przeszłości. Praktykowany przez Japończyków tradycyjny taniec *odori* lub zwyczaj wręczania podarunków osobom na stanowiskach wyższej rangi jawi się Amerykanom japońskiego pochodzenia jako kuriozum i, w przypadku prezentów dla nauczycieli, jako niestosowne zachowanie na granicy przekupstwa. Ponadto, pokoleniu Nisei nie zależy na utrzymaniu homogeniczności ich grupy etnicznej, więc często decydują się na zawarcie małżeństwa z białymi Amerykanami, co jest również elementem ich asymilacji. Ich indywidualistyczna orientacja nakazuje im niezależne dokonywanie wyborów, które nie są obarczone zobowiązaniami wobec klanów rodzinnych. W przeciwieństwie do kolektywistycznie zorientowanych rodziców, nie wahają się werbalizować swojego doświadczenia i nie wykazują tendencyjnego podejścia do ról społecznych przypisanych kobietom i mężczyznom.

Z perspektywy postkolonialnej, pokolenie Nisei z wiekiem postrzega swoją hybrydową tożsamość jako zestaw elementów, które wzajemnie się uzupełniają. Niewątpliwie tożsamością dominującą jest tożsamość amerykańska, jednak w wieku dorosłym Amerykanie japońskiego pochodzenia nie próbują już pozbyć się ani ukryć swojej japońskiej tożsamości, lecz traktują ją jako nieodłączny element ich osobowości i dowód ich azjatyckiego

kulturowego dziedzictwa, co jest powodem do dumy, a nie wstydu. Należałoby w tym miejscu dodać, że autorzy zanalizowanych utworów literackich podkreślają, że Amerykanie japońskiego pochodzenia nadal egzystują w liminalnej przestrzeni. Pomimo faktu, że zaakceptowali swoją dualną tożsamość, muszą udowadniać swoją amerykańskość, bo nie są traktowani przez białe społeczeństwo w egalitarny sposób ze względu na wciąż rozpowszechniony rasizm. Pluralizm kulturowo-etniczny, niwelujący homogeniczność na rzecz heterogeniczności, wydaje się być jedynym sposobem na zapewnienie „wielogłosowości” w dyskursie polietnicznym osadzonym w dyskursie głównego nurtu.

Literaturoznawcza praktyka uwzględniająca w badaniu tekstu literackiego jego wymiar kulturowy oraz kontekst historyczny pozwala na umiejscowienie tego tekstu w szerszym wymiarze dyskursu, również interdyscyplinarnego. Analiza czterech strategii akulturacji umożliwiła zbadanie wzajemnie na siebie oddziałujących czynników kulturowych i społecznych, a teoria Berry’ego okazała się przydatnym interdyscyplinarnym narzędziem metodologicznym również w dyscyplinie literaturoznawstwa. Mam nadzieję, że niniejsza rozprawa poszerzyła zakres badań literaturoznawczych, włączając je do dyskursu budującego współczesny paradygmat kulturowy. Wydaje mi się, że obecnie istotnym kierunkiem badań literaturoznawczych jest zwrócenie się ku literaturom etnicznym w znacznie szerszym wymiarze, co umożliwiłoby skonstruowanie dyskursu scalającego wszystkich Amerykanów pochodzenia azjatyckiego (reprezentantów nie tylko mniejszości etnicznych z Japonii i Chin, ale również m.in. z Korei, Filipin, Kambodży, Indii, Indonezji, Pakistanu, Tajlandii czy Wietnamu). Literatura mniejszości etnicznych nie może być postrzegana jedynie w wymiarze etnograficznym (literatura jako nośnik kultury etnicznej), ale—również ze względu na swój kontekst historyczny—powinna być dopuszczona do budowania amerykańskiej narracji historycznej, której sama jest częścią, tworząc w ten sposób całościowy obraz nie tylko na podstawie źródeł mainstreamu. Głęboko wierzę, że poszerzenie zakresu badań, również na płaszczyźnie europejskiej, otworzy nowe możliwości badawcze w konstruowaniu teoretycznego paradygmatu w zakresie krytyki literackiej oraz skłoni dziedzinę nauk humanistycznych do poszukiwania nowych interdyscyplinarnych powiązań.

Małgorzata Januszewska-Dzielińska